

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA JUŽNOSLAVENSKE JEZIKE I KNJIŽEVNOSTI

Kognitivni pristup prevođenju sa slovenskog na hrvatski na primjeru
romana Maje Gal Štormar „Potaknjenci“

MAGISTARSKI RAD

STUDENTICA: Sanja Pušec

MENTORICA: dr. sc. Anita Peti-Stantić, prof.

Zagreb, rujan, 2016.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. O lingvistici i njenim metodama proučavanja jezika	3
2.1. Lingvističke metode proučavanja strukture jezika.....	3
2.1.1. <i>Kognitivna lingvistika</i>	4
2.2. Tumačenje lingvističkih razina i disciplina u kontekstu prevođenja.....	6
2.2.1. <i>Značenje u jeziku</i>	7
3. Jezik i mišljenje	8
3.1. Određuje li naš jezik naše mišljenje?	10
3.1.1. <i>Skrivenost značenja</i>	11
4. Odnos semantike i prevođenja	12
4.1. Znanost o prevođenju	13
4.1.1. <i>Paradigme znanosti o prevođenju</i>	15
4.2. Teorija ekvivalencije	15
4.2.1. <i>Prijevodna ekvivalencija</i>	16
4.2.2. <i>Nepodudarnost na različitim jezičnim razinama</i>	18
4.2.3. <i>Pomaci u prevođenju</i>	22
4.2.4. <i>Prijevodni postupci i strategije</i>	23
4.2.5. <i>Postupci za prevođenje frazema</i>	25
5. Zaključak	28
Reference	30
Sažetak	32
Summary	32

1. Uvod

Književno prevođenje je vrsta umjetnosti. Ono je poput *tanga* između čitanja i pisanja. Predstavlja bliskost, opreznost i promišljenost čitanja, a s druge strane pažljivost, obzirnost i preciznost pisanja. Prevođenje je čin interpretacije književnog teksta, no isto tako i čin vlastite kreativnosti. Prevoditelji konstantno moraju donositi odluke o tome koje elemente teksta očuvati i istaknuti, a koje žrtvovati. Isto tako mora se imati na umu da osobni prevoditeljski stil ne ugrozi ili uguši stil autora. Za dobar i kvalitetan prijevod potrebno je mnogo truda i rada. Istraživanje je vrlo bitan preduvjet za bilo koju vrstu književnog prevođenja, jer na taj način upoznajemo jezik i stil pisca čije djelo prevodimo.

Sadržaj ovoga rada, upravo zbog prirode prevođenja književnih tekstova, nije samo suhoparno navođenje činjenica, već i prevoditeljeva vlastita interpretacija, bez obzira na to što u prijevodnom procesu treba biti savladana i sama konstrukcija jezika, njegova teorija, zakonitosti, ali i pomjenljivost. Poznavanje vlastitog jezika odlika je svakog dobrog prevoditelja. Tu je potrebno spomenuti posjedovanje širokog znanja o lingvistici te njenim metodama i disciplinama proučavanja strukture jezika. Područja kognitivne lingvistike, psiholingvistike te drugih srodnih disciplina unutar znanosti o jeziku od velike su važnosti za stvaranje temelja kvalitetnog prijevoda. Povezanost jezika, značenja i mišljenja nadograđuje i produbljuje naše shvaćanje kako vlastitog, tako i stranog jezika te nam pomaže u prevladavanju svih prepreka i zamki prevođenja među različitim jezičnim sustavima. Ona nam također pomaže u shvaćanju skrivenosti značenja i otkrivanju pravoga smisla teksta koji prevodimo.

Prevoditelj mora posjedovati širok spektar znanja, biti upućen u mnoge znanstvene discipline i područja koja ponekad nisu vezana uz sam jezik, ukoliko, potrebna je svestranost. Samo iskreni obožavatelji čitanja, tzv. „zaljubljenici u knjige“, posjeduju prirodnu sklonost da postanu dobri književni prevoditelji. Ponekad želju za prevođenjem također prati želja za vlastitim izražavanjem riječima. Ljudski je zapitati se „Mogu li ja to možda još i bolje“. O prevoditelju mnogo puta ovisi hoće li se čitatelju knjiga dopasti, hoće li ostati zapamćena i izdvojena od ostalih ili će pasti u zaborav loših prijevoda.

Zasigurno se svatko od nas barem jednom susreo sa slikom prekrasnih, minimalistički uređenih, gotovo sterilnih stanova u kojima, iako postoje knjige, one su uredno posložene na policama imajući uglavnom estetsku ulogu. No isto tako postoje i domovi u kojima su knjige

nadohvat ruke, svaka kao da priziva na čitanje. U takvom domu nikada nisi usamljen, jer svaka priča predstavlja jedan svijet, svaka knjiga jedan život. Ne moraš biti bogat da bi proputovao svijet, knjigom možeš putovati gdje god ti misao poželi.

Smatram da je jedna od povoljnijih situacija u kojoj se prevoditelj može naći mogućnost upoznati pisca čije djelo prevodi. Razgovori s autorom, vezani i nevezani uz djelo, mogu nam dati uvid u ono vječito pitanje „Što je pisac time htio reći?“ Značenje ove izreke može se povezati s drugom vrstom umjetnosti i to kroz riječi poznatog američkog kantautora koji je na pitanje o značenju svojih tekstova pjesama rekao sljedeće: „To je jedna od divnijih stvari kod glazbe. Pjesmu možeš pjevati pred 85 000 ljudi i oni će ti je zbog 85 000 različitih razloga pjevati natrag.¹“

¹ „That’s one of the great things about music. You can sing a song to 85,000 people and they’ll sing it back for 85,000 different reasons.” – D. Grohl

2. O lingvistici i njenim metodama proučavanja jezika

Lingvistika je, po Škiljanu (1980: 11), „znanost koja jezik i govor, shvaćene kao dva aspekta čovjekove jezične djelatnosti, istražuje u svim njegovim oblicima i međusobnim relacijama“. Predmet njezina promatranja su jezik, kao najopćenitije sredstvo ljudske komunikacije, te govor, kao konkretno ostvarenje jezika, no također se ne smije zanemariti ni međusobna povezanost jezika i govora s ostalim pojavama u čovjekovu svijetu. Crystal (2008: 283) pod pojmom lingvistika smatra „znanstveno istraživanje jezika“. Za njen brz razvoj djelomično je zaslužan povećan interes za istraživanje jezika i komunikacije u odnosu na ljudsko ponašanje, te spoznaja o neophodnosti posebne discipline koja će se baviti jezičnim pojavama.

Ovisno o orijentaciji i interesu pojedinih lingvista, možemo razlikovati više grana lingvistike. Jedna od važnijih podjela, koju je uveo de Saussure, je podjela na dijakronijsku i sinkronijsku lingvistiku. Prva se bavi proučavanjem jezičnih promjena, a druga promatra stanje jezika u određenom presjeku vremena.

2.1. Lingvističke metode proučavanja strukture jezika

Kako Škiljan (1980: 16) navodi, lingvistika se prema perspektivi iz koje pristupa jezičnom fenomenu može podijeliti na različite znanosti koje se ponekad mogu po metodologiji i načinu opisivanja u velikoj mjeri razlikovati. Unatoč takvoj tvrdnji, važno je naglasiti kako razgraničenja među tim različitim pristupima nisu suviše čvrsta te da se u većini slučajeva njihova područja i metode isprepliću.

Opća ili teorijska lingvistika najšira je po domeni svog proučavanja. Predmet njezina istraživanja su jezične pojave, odnosno jezik i govor u svim svojim kompleksnim odnosima. Primijenjena lingvistika istražuje mogućnost primjene lingvističke teorije u rješavanju praktičnih zadataka povezanih s jezičnim fenomenima, kao što su učenje stranih jezika, strojno prevođenje te obrada i prenošenje jezičnih informacija. Već spomenuta sinkronijska lingvistika opisuje stanja jezika u jednom vremenskom presjeku. Ona detaljno i iscrpno proučava sve jezične jedinice i njihove međusobne odnose u tom presjeku, bez obzira na njihov status u relaciji prema jezičnome standardu. Nasuprot sinkronijskoj, dijakronijska lingvistika bavi se vremenskom dimenzijom, opisom razvoja jezika u vremenu. Uspoređuje vremenski odijeljene presjeke jezičnih sistema te istražuje zakonitosti koje uvjetuju promjene

nastale između tih presjeka. Komparativnu ili poredbenu lingvistiku zanima međusobna komparacija jezika, kako srodnih tako i nesrodnih, iz vremenske perspektive i izvan nje, te istražuje sličnosti i podudarnosti među jezicima. Arealna lingvistika analizira raspodjelu jezika u prostoru i njihovo razgraničenje ili međusobno prožimanje. Razlike i sličnosti u strukturama pojedinih jezičnih sustava uočava i promatra kontrastivna lingvistika. Računalna lingvistika je specifičan metodološki postupak upotrebe matematike u opisu i istraživanju jezika. Kombinirajući psihološke i lingvističke metode, psiholingvistika analizira psihofiziološke procese i uvjete pod kojima se ostvaruje čovjekova uporaba jezika. Od posebnog su joj zanimanja odnosi jezika i mišljenja, procesi ontogenetskog razvoja djeteta, učenje jezika i razni poremećaji jezika i govora. Sociolingvistika je dio lingvistike koji proučava odnose između društvenih i jezičnih struktura, njihove međusobne uvjetovanosti i interferencije.

2.1.1. Kognitivna lingvistika

U proučavanjima odnosa jezika, značenja i mišljenja, važno je istaknuti jednu od temeljnih suvremenih lingvističkih teorija, kognitivnu lingvistiku. Ona opisuje funkcioniranje jezičnog sustava, stavljajući ga u odnos s ljudskim kognitivnim sposobnostima. Drugim riječima, kognitivna lingvistika zagovara povezanost jezika i mišljenja.

Kognitivna lingvistika počela se razvijati sredinom 70-ih godina 20. stoljeća, a teorijski se oblikovala objavljivanjem knjiga Ronalda W. Langackera *Foundations of Cognitive Grammar* (1987, 1991), te knjigom *Woman, Fire and Dangerous Things* (1987) Georgea Lakoffa. Nastala je kao reakcija na formalne pristupe, koji su zagovarali primat sintakse pred semantikom. Oni smatraju da se sva semantika može izvesti iz sintakse i da je, na neki način, semantika pitanje onoga što de Saussure naziva *parole*, dok je jedino sintaksa pitanje onoga što on naziva *langue*.

Po načelima kognitivne gramatike, odnosno funkcionalnog pristupa gramatičkom opisu, „gramatičke se kategorije uče i shvaćaju upravo kroz uporabu u konkretnim komunikacijskim kontekstima, one nastaju i nestaju u skladu s komunikacijskim potrebama“ (Kružić, Lovrić, Maksimović 2010). To je jedan od načina na koji kognitivna gramatika ističe neodvojivost sintakse od semantike, te važnost značenja kao odraza ljudskog poimanja i iskustva o svijetu.

Karakteristika formalnih pristupa gramatičkom opisu je usredotočenost na strukturne odnose, odnosno na to kako se jedinice nižeg reda kombiniraju i tvore jedinice višeg reda. Ovakvi pristupi najčešće se bave opisom sintaktičkoga ustrojstva te pritom ostavljaju po strani semantičke i pragmatičke odnose. Jedan od najpoznatijih formalnih pristupa svakako je transformacijsko-generativna gramatika koju je početkom 60-ih utemeljio Noam Chomsky svojim djelom *Syntactic Structures*. Temeljno je polazište ove teorije činjenica da svaki čovjek na osnovi određenog broja strukturnih obrazaca može generirati beskonačan broj gramatički ovjerenih rečenica. Iz toga proizlazi da govornik na temelju ograničenog broja rečenica koje je čuo može definirati pravila pomoću kojih stvara nove rečenice, čak i one koje nikada nije čuo. Cilj je gramatike opisati taj sustav pravila pomoću kojeg se generiraju ovjerene rečenice nekog jezika. Kako Škiljan navodi (1980: 79), gramatička struktura sastoji se od tri sastavnice: sintaktičke, koja predstavlja njezino središte, te fonološke i semantičke. U sintaktičku sastavnicu ulazi baza, odnosno pravila kojima se struktura rečenice dijeli na osnovne dijelove, a kad se pomoću njih dobiju jednostavne rečenične strukture, njima se pridružuju jedinice iz drugog dijela baze, leksikona ili rječnika. Tako dobivene jednostavne strukture Chomsky naziva *dubinskim strukturama*, one nose sav bitan sadržaj i njima se pridružuje semantička sastavnica podložna semantičkoj interpretaciji. Kako bi se od dubinskih struktura dobile i kompleksne rečenice, tzv. *površinske strukture* po Chomskom, kakve su uglavnom česte u govoru, na dubinske se strukture primjenjuju transformacije. One označavaju skup gramatičkih pravila kojima se dubinska struktura postupno transformira u površinsku različitim premještanjima, izmjenama, ukidanjima i spajanjima jezičnih jedinica te se po njima gramatika zove transformacijskom.

Kao što je već rečeno, nasuprot formalnim pristupima nalaze se funkcionalni pristupi gramatici, koji „u opis uključuju tri komponente – semantičku (značenjsku), pragmatičku (uporabnu) i sintaktičku (formalnu, koja je u interakciji s prethodnim dvjema)“ (Kružić, Lovrić, Maksimović 2010: 2). Bitno je istaknuti da kognitivna gramatika ne odvaja semantiku i pragmatiku, odnosno značenje od konkretne uporabe, jer za nju ne postoji značenje izvan konteksta.

2.2. Tumačenje lingvističkih razina i disciplina u kontekstu prevođenja

Fonologija, fonetika i morfologija su lingvističke discipline koje proučavaju niže razine jezičnog sustava. Fonologija i fonetika se u pravilu baziraju na plan izraza. Fonologija proučava razine koje su niže od razine samoga znaka poput distinktivnih obilježja, razinu fonema i sloga, a ponekad čak i razinu riječi i rečenice, no osnovna jedinica njezine analize je fonem. Fonetika, nasuprot fonologiji, proučava glasove i njihove kombinacije u govoru s fizikalnog, akustičkog, artikulacijskog i psihoakustičkog gledišta. Glas predstavlja artikulirani zvuk u govoru koji se u komunikacijskom procesu javlja kao materijalna realizacija nekog fonema. Morfologija proučava znakove nižih razina u jeziku, tj. morfeme te kompleksne jedinice prve više razine, odnosno riječi. Morfem predstavlja najmanju jedinicu u jezičnom sustavu koja ima i izraz i sadržaj.

Sintaksa je dio lingvistike koja proučava jezične znakove na razinama višim od razine riječi, kako na planu izraza, tako i na planu sadržaja. Prema Palmeru (2010: 65) „[s]emantika je termin koji se odnosi na proučavanje značenja“. Glavni predmet njezina razmatranja je jezični sadržaj na svim njegovim razinama.

Predmeti bavljenja leksikologije i leksikografije su morfološka i semantička izučavanja rječničkog sistema određenog jezika ili usporedba tih sistema u više različitih jezika. Te se dvije grane lingvistike također bave i pitanjima terminologije. Leksikologija u užem smislu proučava načine popunjavanja i razvoja leksika, odnos leksika i izvanjezične stvarnosti, semantičku strukturu višeznačnica, semantičke paradigmatske odnose među leksičkim jedinicama (sinonimiju, antonimiju, hiponimiju, homonimiju), itd. U ovu skupinu spada i etimologija čije je glavno područje zanimanja porijeklo i dijakronijski razvoj pojedinih riječi, na planu izraza i na planu sadržaja, koje uspoređuje sa srodnim riječima iz drugih jezika i rekonstruira njihovu povijest.

„Na rubu semantike i sintakse, ali djelomično izvan područja lingvistike uopće, nalazi se stilistika, koja zalazi i u teoriju književnosti, jer proučava stil, dakle način, sredstva i postupke kojima govornici odabiru i upotrebljavaju u govoru jezične jedinice.“ (Škiljan 1980: 16) Područje stilistike je, dakako, od velike važnosti u procesu prevođenja, zato što zalazi u druge domene proučavanja jezika. Za prevoditelja je izrazito bitno, posebno kod književnog prevođenja, da posjeduje znanja o načinu spajanja i razmještanja jezičnih jedinica unutar rečenica te o sredstvima i postupcima kojima se služi određeni pisac, kako bi na taj način

prevoditelj bio u mogućnosti pravilno interpretirati tekst koji prevodi te stvoriti što kvalitetniji i vjerniji prijevod.

2.2.1. Značenje u jeziku

Tradicionalno se semantikom smatraju pristupi koje nude lingvist G. Yule (2010: 90) definirajući je kao “proučavanje odnosa između jezičnih oblika i jedinica u svijetu, to jest, doslovno: kako se riječi povezuju sa stvarima“, te Škiljan (1980: 122) koji navodi da je semantika „(...) ona lingvistična disciplina koja izučava plan jezičnog sadržaja na svim njegovim razinama, od morfema, preko riječi i sintagme, do rečenice i diskursa“. Među današnje suvremene pristupe valja istaknuti onaj američkoga lingvista Raya Jackendoffa (2016: 125) koji navodi kako „[s]emantika organizira značenje u kategorijama pojmovnih jedinica: konceptualni predmeti i osobe (...) igraju ulogu u konceptualiziranim situacijama i događajima (...). Semantika je podatkovna struktura koja je uključena u mišljenje – ona je povezana s ostatkom našega razumijevanja svijeta“.

Interes za plan jezičnog sadržaja se još u antici javlja s prvim grčkim filozofima, no do izražaja dolazi u vrijeme sofista i Platona, a kasnije i njegova učenika Aristotela. Smatrajući jezik oruđem ljudskog uma i izrazom njegovih misli, Aristotel je jezičnu analizu na planu sadržaja identificirao s logičkom analizom istinitosti i valjanosti sudova. Kasnije je stoljećima centralno pitanje semantike, čak i same lingvistike, bio odnos između riječi i njome označena izvanjezičnog fenomena. Uslijed toga stvorile su se dvije suprotstavljene strane. S jedne strane nominalisti, sljedbenici saussureovske misli, koji su tvrdili da je relacija između jezičnog izraza i jezičnog sadržaja arbitrarna, a s druge strane realisti, koji su vjerovali da veza mora biti motivirana i nearbitrarna.

Pojavom strukturalizma u lingvistici semantika dobiva specifične okvire te se – upravo zbog de Saussureove podjele znaka na označitelj i označeno, odnosno u drugim terminologijama na izraz i sadržaj – smješta na plan jezičnog sadržaja. Polazeći od temelja strukturalističkih učenja de Saussurea i Hjelmsleva, američki lingvist Leonard Bloomfield pokušao je „nizom međusobno povezanih definicija odrediti osnovne jedinice i razine u jeziku i metodu njihova opisa koja bi bila, poput Hjelmslevljeve, strogo znanstvena i egzaktna“ (više u Škiljan 1980: 76-77). „*Bihevioristička* semantika Leonarda Bloomfielda, odnosi se na primjenu metoda biheviorističkog pokreta u psihologiji, ograničavajući proučavanje smisla na samo vidljivo i

mjerljivo ponašanje.“ (Crystal 2008: 429) Zbog svoje težnje za objektivnošću istraživanja, Bloomfield se morao zadržati na fizikalnoj razini jezične djelatnosti. Tako je on u svojim analizama potpuno odbacio plan sadržaja za kojeg je smatrao da se ne može opisati na objektivnoj razini. Usprkos mnogim kasnijim pokušajima njegovih učenika, pokazalo se da plan izraza nije moguće definirati sasvim neovisno od plana sadržaja.

Prema Bloomfieldovoj teoriji strukturalizma razvio se u Americi unutar lingvističkih krugova vrlo popularan deskriptivizam. Polazeći od deskriptivističkog pristupa opisu nekog jezika, uvijek krećemo od korpusa. Korpus predstavlja ukupnost izričaja koji se podvrgavaju analizi kako bi se opisao jezični ustroj. U hjelmslevovskoj terminologiji moglo bi se reći da je korpus skup tekstova na nekom jeziku (više u Škiljan 1980: 77-78). Sam korpus opisuje se na planu izraza i ne obazire se na plan sadržaja. Promatra se i analizira distribucija jezičnih jedinica, i to uvijek na određenoj razini, te se određuje koje mjesto zauzima neka jedinica u odnosu prema drugim jedinicama iste razine. Ovakav pristup osnovno je polazište teorije američkog distribucionalizma, a primjena ovakve metode uvela je u lingvistiku uporabu grafičkih prikaza sintaktičke strukture rečenice. Distribucionalizam se, iako je tome težio, nikad nije uspio odijeliti od semantičke dimenzije jezika u analizi.

Bloomfield je iza sebe ostavio velik broj učenika, no zacijelo najoriginalniji od njih je Z. Harris koji je, u svom djelu *Methods in Structural Linguistics* iz 1951., pokušao dokazati mogućnost analize plana izraza bez ikakve relacije sa sadržajem te sasvim odstraniti semantiku kao disciplinu iz područja lingvistike. Mnogo veći i važniji Harrisov doprinos bio je uvođenje transformacija, odnosno pravila kojima se jedna sintaktička struktura preoblikuje u drugu, sebi srodnu. Noam Chomsky je od distribucionalizma i Harrisa preuzeo neke metodološke postupke, bitno je promijenio kut gledanja na jezični fenomen i stvorio danas opće poznatu transformacijsko-generativnu gramatiku (više u Škiljan 1980: 78-81).

3. Jezik i mišljenje

Škiljan definira jezik kao „sistem znakova koji ljudi upotrebljavaju u jezičnoj djelatnosti“. Tako shvaćen, jezik je po svome karakteru apstraktan, a govor je njegovo konkretno ostvarenje. Unutar sistema jezika postoji hijerarhija odnosa između jezičnih znakova, drugim riječima struktura jezika, te se polazeći od takvog odnosa unutar sustava može zaključiti da jezik strukturira govor. „Jezik je jedan od sistema znakova; a znak je poseban produkt

čovjekove prakse koji mora posjedovati dvostruku sposobnost; s jedne strane, to je sposobnost da se u nj preslika podatak iz univerzuma dobiven različitim oblicima čovjekova djelovanja, a s druge strane, sposobnost da bude prenijet drugim sudionicima komunikacijske prakse“ (vidi Škiljan 1980: 12-13). Postavlja se pitanje gubi li jezik svoju osnovnu funkciju kada ga ljudi prestanu koristiti? Jackendoff (2016: 18) navodi, isto kao i mnogi prije njega čija su se razmišljanja temeljila na onima de Saussurea, kako “se jezik mijenja kad primijetimo da ljudi govore drugačije. A kad je jezik, (...), „mrtav“, to je zato što njime više nitko ne govori. To je razlog zbog kojega se pojam o ljudima koji govore nekim jezikom čini središnjim za razumijevanje onoga što je jezik“.

Prema Lakoffu (1987: 21) jezik je aspekt mišljenja². Još se i Chomsky u svojim radovima bavio odnosom jezika i mišljenja, stavljajući u središte sintaksu kao glavno polazište promatranja. Za razliku od njega, Lakoff prvi u okviru kognitivne lingvistike unosi i segmente semantike u opis te tako dovodi do svojevrsne kognitivne revolucije. Naime, smatra se kako su jezik i izvanjezična stvarnost čvrsto povezani. Učestala promjenljivost čovjekove stvarnosti neposredno utječe i na promjene unutar strukture jezika. Kako je jezik samo jedan od aspekata jezične djelatnosti u cjelini, kao i svaka druga čovjekova društvena praksa mijenja ljudsku stvarnost. Jezik, kao jedan od oblika čovjekove komunikacijske prakse, posebna je forma društvene prakse kojom čovjek djeluje na svoju okolinu, organizirajući je i ujedno mijenjajući u tom procesu samoga sebe (vidi Škiljan 1980: 53-54). Na taj način čovjek može pomoću jezika imenovati predmete, opisati njihovu funkciju i svrstavati ih u različita područja.

Za Jackendoffa (2016: 92) jezik predstavlja medij kojim se pojmovi i misli realiziraju. Naše misli i pojmovi koje konceptualiziramo u glavi povezani su s izgovorom koji je, suprotno općem mišljenju, vrlo bitan dio jezika. Izgovor predstavlja najjednostavniji način da se naše misli prenesu okolini. „Između mišljenja i jezika (...), postoje uske međusobne uvjetovanosti, i razvoj ili opadanje jednog elementa svakako uzrokuje promjene u drugome, a s nekih se aspekata oni mogu proučavati kao jedinstven fenomen, ali je u okviru lingvistike realno pretpostaviti da oni predstavljaju dva različita dijalektički povezana pola“ (Škiljan 1980: 53)

„Pretpostavite da imate neku novu misao i, služeći se svojim glasnicama, jezikom i usnama proizvedete složeni glas koji vaša mentalna gramatika povezuje s tom mišlju. U tom slučaju ljudi čija je mentalna gramatika slična vašoj mogu povezati vaše glasanje s mišlju koju vam tada pripisuju. Drugim riječima, oni mogu „razumjeti“ što vi „mislite“. Neki drugi ljudi, s

² „Language is, after all, an aspect of cognition.“ (Lakoff, 1987: 21)

drugačijim mentalnim gramatikama u svojim glavama (oni koji govore drugim jezicima) neće vas moći razumjeti“ (Jackendoff, 2016: 20) Među ljudima ponekad dođe do nerazumijevanja čak i kad govore istim jezikom, obično zbog razlike u neizrečenim pretpostavkama i različitim konotacijama govornika i slušatelja. Kognitivni pristup proučavanju jezika u kontekstu prevođenja predstavlja vrlo bitno područje. U procesu prevođenja bitno je misao izrečenu u jednom jeziku prenijeti u drugi jezik tako da misao ostane ista i da ne izgubi značenje.

Kako su jezik i mišljenje povezani? Jackendoff u svojim razmišljanjima dolazi do zaključka kako „(...) značenje riječi jest pojam koji ta riječ izražava“ te da „(...) značenje rečenice jest misao koju ona izražava“, no isto tako zaključuje kako „(...) svi pojmovi i misli nisu značenja riječi i rečenica“. Drugim riječima, ponekad značenja nisu doslovna nego mogu sadržavati misao koja ima preneseno značenje. Ako se vratimo na Lakoffovu teoriju da je jezik samo aspekt mišljenja, dolazimo do zaključka da mnoge pojmove i misli u nekim slučajevima nije moguće adekvatno izraziti jezikom. Ponekad možemo imati dojam da naše riječi ne odražavaju težinu naših razmišljanja, kao da su riječi *ograničene* određenim pravilima koje jezik nalaže i ne teku slobodno kao što to čine misli. Može nam se činiti da riječi koje izgovorimo nikako ne mogu nadmašiti misli u našoj glavi³. „Takvi pojmovi i misli mogu postojati sami za sebe u našim glavama, a da nisu pridruženi riječima. No kad pojam ili misao mogu biti pridruženi izgovoru, želim reći da to služi kao značenje tog niza glasova.“ (vidi Jackendoff 2016: 89)

3.1. Određuje li naš jezik naše mišljenje?

Jedan od pogleda na vezu između jezika i mišljenja je taj da jezik kojim govorimo određuje naše mišljenje. Dakle, po takvom pristupu, naše mišljenje je uvjetovano specifičnim jezikom kojim govorimo. Kako Jackendoff (2016: 93) navodi, jedna od najradikalnijih verzija ovakvog pristupa naziva se lingvističkim determinizmom, poznatijim pod terminom *Sapir-Whorfova hipoteza*. Po njoj, naše mišljenje je pod izravnim utjecajem jezika kojim govorimo. Slijedeći tu pretpostavku, govornici različitih jezika ne samo da govore tako da se međusobno ne razumiju, već i razmišljaju na međusobno nerazumljive načine. Ovdje se ne stavlja naglasak na jezik kao odraz našeg mišljenja, već na mišljenje kao odraz pojedinog jezika.

³Prema Soundgarden 1994: „Words you say never seem to live up to the ones inside your head“.

I Škiljan (1980: 75), kad govori o Sapirovu pristupu, govori o tome kako je on, ispitujući odnos jezika i univerzuma koji je komuniciran tim jezikom, zaključio da različiti jezici koji svojim postojanjem sudjeluju u čovjekovoj spoznaji na različite načine određuju društva i odnose u kojima se ljudi njima koriste. Prema tome je jezik, pa samim time i čovjekov način mišljenja, determiniran određenim kulturološkim, socijalnim i civilizacijskim odrednicama. Slijedeći dosljedno tu pretpostavku, logički moramo zaključiti kako je navedena hipoteza neodrživa. Čak i unutar istoga jezika, vrlo često može doći do međusobnog nerazumijevanja. Ako pogledamo na razlike između vjernika i ateista, možemo dobiti vrlo jasnu sliku toga koliko vjera može utjecati na mišljenje pojedinca, a zatim to isto mišljenje na uporabu jezika. O tome Jackendoff (2016: 96) vrlo uvjerljivo govori: „Zapravo čak možemo ostaviti isti jezik. Usporedite misaone procese Amerikanaca koji se opredjeljuju kao liberalno lijevo orijentirani i onih koji se opredjeljuju kao religiozno desno orijentirani. Uočavamo goleme razlike u pitanjima poput morala, vanjske politike, ekonomije i obrazovanja. Te su razlike znatno dosljednije od suptilnih eksperimentalno utvrđenih sitnica koje ovise o jeziku kojim govorimo“.

S druge strane, jezik se u sociološkim, vjerskim i kulturološkim okvirima može upotrijebiti i kao veoma snažno sredstvo manipulacije i kontrole misli. Čak je i snažnije ako se promatra iz perspektive jednoga jezika. Ne postoji uvjerljiviji i uspješniji način manipuliranja masama od upotrebe jezika. Jackendoff spominje da tražimo li neke radikalnije razlike u načinima ljudskog mišljenja, kultura predstavlja mnogo plodnije tlo od jezika.

3.1.1. *Skrivenost značenja*

U svojoj knjizi, Jackendoff (2016: 58-67) govori o tome kako su značenja skrivena. Ljudi u pravilu ne govore sve doslovno, već se pomoću jezika *kompaktnije* izražavaju. No ekonomičnost jezika nije uvijek pozitivna strana jezične komunikacije. Do problema može doći kada unutar istog jezika jedna osoba izgovori neku rečenicu (s određenom predodžbom značenja te rečenice), a druga osoba ne shvati pravo značenje (iako sve njezine sastavnice razumije) jer stvori drugačiju predodžbu. Izravna posljedica ovakvog slučaja je nesporazum i međusobno nerazumijevanje, iako se radi o osobama koje govore istim jezikom. I zato ponekad možemo čuti izjave poput „To nije ono što sam mislila reći“ ili „Pogrešno sam se izrazila“.

Tvrđnja da su značenja skrivena ne podrazumijeva to da značenja zapravo ne djeluju. Njihov se učinak može vidjeti u svemu onome što njima možemo proizvesti. Njima možemo prepoznati različite predmete koji nas okružuju te ih kategorizirati prema njihovim značajkama. Značenje nas usmjerava u procesu biranja riječi kojima stvaramo rečenice za koje smatramo da će ih i drugi ljudi razumjeti. No sve to ovisi o tome koliko smo značenja formiranjem rečenica uspjeli obuhvatiti.

Dakle, imajući na umu mogućnost kompaktnosti izražavanja, uvijek moramo biti svjesni i velike odgovornosti koju ona povlači za sobom. Govoreći manje, mnogo toga ostavljamo osobnoj interpretaciji svoga sugovornika, čija se povezanost mišljenja i značenja može uvelike razlikovati od naše.

4. Odnos semantike i prevođenja

„Mišljenje bi trebalo biti prilično neovisno o tome na kojem jeziku mislimo. Misao ili značenje trebali bi biti isti kad ih prevedemo s jednog jezika na drugi.“ (Jackendoff 2016: 104)

U ovome radu, problematika prevođenja prikazana je na primjerima iz romana *Potaknjenci* (2014)⁴, slovenske spisateljice Maje Gal Štromar.

Prema Jackendoffu (2016: 64) prijevodi bi trebali sačuvati značenje. Smisao prijevoda bi trebao biti da se u ciljnom tekstu postigne razina na kojoj se više ne osjeti da je tekst preveden s nekog drugog jezika, već da je taj prijevod zapravo izvorni tekst. On mora biti pisan u duhu jezika na koji se prevodi, no važno je imati na umu da se u prijevodu ne izgubi prvotno značenje. Ponekad se neke rečenične konstrukcije prevode na način da se upotrijebi potpuno drugačiji izraz od onoga koji se doslovno prevodi iz polaznog teksta, sve u svrhu očuvanja izvornog značenja i funkcije ciljnoga teksta. Doslovno prevođenje, posebno kad je riječ o književnim tekstovima, mnogo puta dovodi do toga da tekst u procesu izgubi smisao.

Uz sve navedeno, treba napomenuti da se prilikom prevođenja između dva jezično srodna jezika pojavljuje i specifičan dodatni problem koji je čest izvor pogrešaka, a to su tzv. *lažni prijatelji*.

⁴ Svi primjeri navedeni u ovome radu preuzeti su iz spisateljičinog rukopisa iz 2012. godine.

O lažnim se prijateljima⁵ dosta pisalo⁶ i premda u znanosti nema potpunoga slaganja ni oko njihova određenja ni naziva, obično ih se smatra riječima koje su u oba jezika na planu izraza slične, ponekad čak i identične, no u svakome od jezika imaju gotovo potpuno ili djelomično drugačije značenje i upotrebu⁷.

Ponekad u procesu prevođenja možemo biti uvjereni da znamo značenje određene riječi i pretpostavljamo da u svim kontekstima taj prijevod funkcionira, no u tom primjeru se dogodi najviše grešaka jer u nekim slučajevima odabrana riječ možda ne funkcionira najbolje ili ne funkcionira toliko dobro kao u originalu. Kod takvog prevoditeljskog pristupa, najčešće dolazi do gubljenja značenja i osjećaja da prevedeni tekst ne prati misao izvornog teksta.

Što se tiče književnih prijevoda, teško da će strojevi i različiti alati koji se koriste kod prevođenja moći zamijeniti čovjeka. U samome procesu važno je shvatiti bit toga što je pisac htio prenijeti, treba pronaći ekvivalent koji najbolje funkcionira u ciljnom jeziku, a opet se ne udaljiti previše od početnog značenja. Kod književnog prevođenja uvijek moramo težiti tome da djelo ostane u duhu originala i biti oprezni da ne prigušimo bogatstvo izričaja izvornog književnog djela.

Prevoditelj, osim lingvističkog znanja, mora posjedovati i šire znanje teorije književnosti i stilistike, kako bi mogao odlučiti koji stil prijevoda upotrijebiti i koliko daleko ići da određeni dijelovi teksta ne preuzmu cijelo djelo. Kod prijevoda je bitno očuvati životnost djela te posjedovati jednu dozu inventivnosti i hrabrosti.

4.1. Znanost o prevođenju

Prevođenje se može široko odrediti kao oblik komunikacije pri kojemu se neki sadržaj, prethodno izražen sredstvima jednog jezika, prenosi u neki drugi jezik. Pri tome ono nije samo jezična operacija nego je i kulturni čin. U načelu, između svih jezika svijeta postoji prevodivost, ali ovaj princip podložan je raznim ograničenjima zbog razlika u kulturama i jezičnim sistemima (Bugarski 2003: 94).

⁵ Neki od ostalih naziva, (prema Peti-Stantić 2014a: 203f) uključuju i termine: u hrv. *lažni parovi, nepravni prijatelji, lažna braća, nepravne srodnice*, a u slo. *lažni prijatelji*.

⁶ Neki od hrvatskih lingvista koji su se u većoj mjeri u posljednje vrijeme bavili problematikom lažnih prijatelja su Antunović (1996), Olujić, Bošnjak Botica (2007) te, prema Peti-Stantić (2014a: 203f) lingvisti, više usmjereni na slavenske jezike, kao što su to Popović, Trostinska (1988, 1989), Bunčić (2000), Kalenić (2001) i Tušek (2011).

⁷ Više o tome u Peti-Stantić (2014a: 205), te Tušek (2011, prema Peti-Stantić 2014a).

Prevođenje predstavlja vrlo složen proces koji, prema Bugarskom (2003: 95), nastoji objasniti teorija prevođenja. Ona predstavlja interdisciplinarno znanstveno područje koje leži na lingvističkim osnovama. U načelu, ona teži odgovoru na pitanja o tome što se događa u mozgu prevoditelja u procesu prevođenja, kako je moguće da informacije sadržane u jezičnim porukama ostanu neizmijenjene prilikom prenošenja u neki drugi jezik (što je osnovna pretpostavka prevođenja) kada se svi jezici razlikuju, kako strukturno tako i kulturološki, te što podrazumijevaju pojmovi prijevodne ekvivalencije i adekvatnog prijevoda.

I Pavlović (2015: 15), isto kao i Bugarski, ističe kako se „[s] obzirom na širok raspon tema kojima se bavi i na mnoge dodirne točke koje ima sa susjednim disciplinama, znanost o prevođenju smatra (...) interdisciplinarnom“. Neke od disciplina s kojima znanost o prevođenju dijeli metodologiju ili teorijske okvire jesu različite grane lingvistike (kao što su sociolingvistika, tekstna lingvistika, pragmalingvistika, kognitivna lingvistika, psiholingvistika, analiza diskursa, kontrastivna stilistika, itd.), te srodne znanosti poput psihologije i kognitivnih znanosti, sociologije, znanosti o književnosti.

Znanost o prevođenju uglavnom se razumije kao znanstvena disciplina koja proučava prevođenje u svim njegovim vidovima. Unutar ovakve definicije ulaze prijevodi kao tekstovi, prijevodni procesi, utjecaj prevođenja na određenu kulturu i kulture na prevođenje, prevoditelji kao stručnjaci te uvjeti pod kojima se prevođenje odvija, razvoj raznih pomagala kojima se prevoditelji služe te njihov utjecaj na sam proces prevođenja i konačne prijevode, obrazovanje prevoditelja, itd.

Kako je već spomenuto, znanost o prevođenju predstavlja interdisciplinarnu znanost, čije se glavno područje proučavanja veže uz humanističke (kao što je to u primjeru književnog prevođenja), društvene i prirodoslovne znanosti. Na taj način su u sferu znanosti o prevođenju ušli različiti pristupi teoriji koji proizlaze iz navedenih znanstvenih područja. U ranijim pokušajima teorijskog opisa znanosti o prevođenju glavnu riječ vodili su sljedbenici preskriptivnog pristupa prevođenju. Oni su nastojali propisati što ulazi u opis ispravnog, dobrog i točnog prijevoda. Bazirajući se više na svojim vlastitim iskustvima i promatranjima, nego na znanstvenom istraživanju, nesvjesno su ih uzdigli na opću razinu. Suprotno njima, deskriptivni pristupi polaze od što objektivnijeg opisa prevođenja. Njih ne zanima kakvi bi prijevodi morali biti, već kakvi oni jesu, odnosno pokušavaju doznati razloge zašto su u nekom prijevodu upotrijebljeni upravo određeni postupci, a ne neki drugačiji (više u Pavlović 2015: 20-21).

4.1.1. Paradigme znanosti o prevođenju

Pavlović (2015: 22) u svojoj knjizi predlaže klasifikaciju znanosti o prevođenju sastavljenu od šest osnovnih paradigmi unutar kojih „postoji više srodnih teorija koje svaka na svoj način pokušavaju opisati i objasniti fenomen prevođenja, ali koje ipak imaju dovoljno toga zajedničkoga da se može govoriti o jedinstvenoj paradigmi“. Paradigme su sljedeće: ekvivalencija (detaljnije objašnjenje pod 4.2.), deskriptivna, kritička, funkcionalistička i kognitivna paradigma te lokalizacija.

Glavno područje zanimanja u ovome radu je paradigma ekvivalencije unutar znanosti o prevođenju. Fokus proučavanja joj je prijevod kao tekst, odnosno pretpostavka da između izvornog teksta i ciljnog teksta postoji odnos jednake vrijednosti. Discipline srodne proučavanju ekvivalentnosti prijevoda uključuju lingvistiku, posebice semantiku, kontrastivnu analizu, sociolingvistiku, pragmalingvistiku i kognitivnu lingvistiku. Neke od važnijih tema kod ovog načina proučavanja su nepodudarnost između jezičnih sustava, formalna korespondencija i prijevodna ekvivalencija, vrste ekvivalencije, pomoci te postupci rješavanja problematike ekvivalencije u procesu prevođenja.

Prevođenje književnih tekstova oduvijek je privlačilo posebnu pozornost u odnosu na druge vrste pismenog prevođenja, kao što su prevođenje članaka iz polja tehnike i znanosti te prevođenje pravnih spisa, osobnih dokumenata, itd. Bugarski (2003: 94) u svojim razmatranjima o prijevodnim procesima navodi kako je „(...), književno prevođenje bliže jeziku na koji se prevodi, ono teži da pored sadržaja prenese i duh originala, i po tome spada u umjetničke djelatnosti koje najbolje obavljaju ljudi koji posjeduju dar za književnost“.

4.2. Teorija ekvivalencije

Kod paradigme ekvivalencije radi se o paradigmi unutar koje se smatra da postoji odnos jednake vrijednosti između polaznog teksta, odnosno teksta kojeg prevodimo, te ciljnog teksta, tj. njegovog prijevoda. Taj odnos jednake vrijednosti između dvaju tekstova koji je karakterističan upravo za prijevod i njegov izvornik naziva se prijevodna ekvivalencija.

Teorije ekvivalencije nastaju u okrilju lingvistike, osobito pod utjecajem kontrastivne lingvistike, ogranka lingvistike koji se bavi „usporedbom fonoloških, leksičkih i gramatičkih

sustava jezika u svrhu predviđanja teškoća s kojima bi se mogli susresti izvorni govornici jednog jezika pri učenju drugog jezika“ (Malmkjær 2002: 82 prema Pavlović 2015: 31), kao i pri izradi dvojezičnih rječnika ili prevođenju. Unutar problematike ekvivalencije istražuju se nepodudarnosti dvaju različitih jezičnih sustava te se navode postupci ili pomaci do kojih dolazi pri prevođenju s jednog jezika na drugi.

Prvi su pokušaji definiranja prijevodne ekvivalencije inspirirani strukturalizmom. No već i raniji autori (Jakobson 1959/2000, Mounin 1963, Catford 1965, prema Pavlović 2015: 32) uviđaju potrebu za razlikovanjem usporedbe na razini jezičnih sustava od usporedbe na razini stvarnosti jezične komunikacije u konkretnim situacijama.

Već od 60-ih godina 20. st., američki lingvist Eugene Nida nadahnjuje se idejama tada još relativno mladih lingvističkih područja i škola kao što su sociolingvistika, pragmalingvistika, analiza diskursa i transformacijsko-generativna gramatika, a kasniji autori (npr. Hatim i Mason 1990 i 1997 te Baker 1992 i 2011) koji prevođenje proučavaju u okviru paradigme ekvivalencije uvode spoznaje tekstne, kognitivne i korpusne lingvistike, te drugih novijih pravaca. Svi autori kojima je u središtu interesa ekvivalencija među jezičnim sustavima polaze od lingvističke analize prijevoda kao teksta te njegove usporedbe s izvornim tekstom. Prijevod se u ovim okvirima definira kao tekst koji je u ekvivalentnom odnosu prema originalu (vidi Pavlović 2015: 32).

Teorije ekvivalencije, kako objašnjava Pavlović, nastaju u kontekstu šire društveno-humanističke paradigme koja se naziva *strukturalizam*, posebno onog dijela strukturalizma koji se tiče proučavanja jezika – strukturalne lingvistike. Strukturalna lingvistika jezik promatra kao sustav unutar kojega je svaki njegov element ovisan o cjelini, a uloga pojedinog elementa određena je mjestom unutar strukture.

„Upravo je u (...) nepodudaranju vrijednosti između različitih jezičnih sustava srž svih prijevodnih problema, i upravo je zbog toga prevođenje zahtjevna operacija koja se ne može (bar na ovom stupnju razvoja tehnologije) u potpunosti automatizirati.“ (Pavlović 2015: 34)

4.2.1. *Prijevodna ekvivalencija*

Kako Jakobson navodi, teorija prevođenja, kao i samo prevođenje, obiluje komplikacijama i s vremena na vrijeme javljaju se određeni lingvisti koji pokušavaju dokazati dogmu

neprevodivosti. On tako kritizira B. L. Whorfa zbog zaključka da razlike u kodovima između različitih jezičnih sustava podrazumijevaju neprevodivost te ističe kako se cjelokupno kognitivno iskustvo i njegova klasifikacija može izraziti u bilo kojem postojećem jeziku. Iako priznaje da ne postoji potpuna ekvivalencija između jedinica dvaju jezičnih sustava, naglašava kako poruke, odnosno ekvivalentne kombinacije jedinica koda, mogu poslužiti kao adekvatne interpretacije jedinica koda ili poruka drugih sustava. Prema Jakobsonovom gledištu prevođenje iz jednog jezika u drugi zamjenjuje poruke na jednom jeziku, ne zasebnim jedinicama koda, nego čitavim porukama na nekom drugom jeziku. Tako definirano, prevođenje se može shvatiti kao izvješće u kojem prevoditelj dešifrira i odašilje poruku primljenu iz stranog izvora. Prema tome, prevođenje uključuje dvije ekvivalentne poruke u dva različita jezična koda (vidi Pavlović 2015: 44-45).

Škotski lingvist John Catford u svome djelu *Lingvistička teorija prevođenja* (1965), razlikuje formalnu korespondenciju od tekstne ekvivalencije. Prvi od dvaju termina tiče se jezika kao sustava, a drugi realizacije, odnosno konkretnoga teksta unutar kojeg se prevođenje zapravo i odvija. Po Catfordu (1965: 27 prema Pavlović 2015: 45) formalni korespondent je „svaka kategorija (jedinica, struktura, element strukture, itd.) ciljnoga jezika za koju se može reći da zauzima, što je moguće bliže, jednako mjesto u ekonomiji ciljnoga jezika kao ono koje je određena kategorija izvornoga jezika zauzimala u izvornome jeziku“. Za razliku od toga, tekstni ekvivalent je „bilo koji tekst ili dio teksta na ciljnom jeziku za koji se u konkretnoj situaciji može reći da je ekvivalent određenog teksta ili dijela teksta na izvornome jeziku“.

Jedan od najvažnijih autora iz paradigme ekvivalencije je, kako naglašava Pavlović (2015: 32), američki lingvist E. Nida. U svom pristupu Nida se nadahnjuje, u to vrijeme (60-ih godina prošlog stoljeća), novijim lingvističkim granama i pravcima kao što su semantika, sociolingvistika, pragmalingvistika te transformacijsko-generativna gramatika, sve u svrhu nastojanja da pridonese uspostavi znanosti o prevođenju.

Nida u svojim istraživanjima navodi kako, budući da ne postoje dva identična jezika, ne postoji ni apsolutna korespondencija među jezicima, te dolazi do zaključka da ne može postojati u potpunosti vjeran prijevod. „Ukupan efekt prijevoda može biti relativno blizak izvorniku, ali ne može postojati identičnost u pojedinostima“. (1964/2000: 126 prema Pavlović 2015: 46) Usprkos nepostojanju *identičnih ekvivalenata*, prevoditelj mora nastojati pronaći *najbliži mogući ekvivalent*, smatra Nida te navodi dvije vrste ekvivalencije: formalnu i dinamičnu.

Prijevod kojim se pokušava postići dinamična, a ne formalna ekvivalencija, temelji se na načelu ekvivalentnog efekta. U takvom se prijevodu, objašnjava Nida (1964/2000: 136), ne nastoji toliko postići da poruka iz jezika primatelja odgovara poruci iz izvornog jezika, nego da „odnos između primatelja i poruke bude suštinski isti kao onaj koji je postojao između izvornih primatelja i poruke“, dakle da efekt koji prijevod ima na ciljne primatelje bude što sličniji efektu koji je izvorni tekst imao na izvorne primatelje. Kako Pavlović ističe „[p]rijevod kojim bi se nastojala postići dinamična ekvivalencija mogao bi se opisati riječima izvornog govornika ciljnoga jezika: „Upravo tako bismo mi to rekli!““ (vidi Pavlović 2015: 46-47).

Poput Nide i njemački teoretičar Werner Koller razlikuje korespondenciju i ekvivalenciju u svome nastojanju da razgraniči novu znanost o prevođenju od kontrastivne lingvistike. Prema Kolleru „predmet proučavanja znanosti o prevođenju je ekvivalencija, proučavanje se odvija u domeni parole, a poznavanje i sposobnost povezana s ekvivalencijom znak je prijevodne kompetencije“. Tako je, kako Koller objašnjava, isključivo prijevodna ekvivalencija, a ne i korespondencija, pojam koji bi trebao biti od bitnog značenja za teoretičare prevođenja. Osim Kollera, još neki kasniji autori nastoje iznijeti svoje klasifikacije. Među njima svakako treba izdvojiti klasifikaciju Mone Baker (1992a, 1992b), koja razlikuje ekvivalenciju na razini riječi, ekvivalenciju na razini višejezičnih izraza, gramatičku ekvivalenciju, tekstnu ekvivalenciju i pragmatičku ekvivalenciju.

4.2.2. *Nepodudarnost na različitim jezičnim razinama*

Na fonetskoj i fonološkoj razini, kako objašnjava Pavlović (2015: 34), jezici se služe različitim glasovima koji se na različite načine svrstavaju u fonemske sustave, s različitim kriterijima razdiobe. Problem do kojeg ne dolazi na razini nekog određenog jezika, a susrećemo ga u romanu *Potaknjenci* (Gal Štromar 2014: 9), javlja se u situaciji kad u originalu imamo izmišljenu riječ koju je autorica prilagodila talijanskoj fonologiji. Izraz na slovenskom jeziku „shoppeq rož“, u kojemu *shoppeq* označava talijanizirani oblik slovenske riječi *šopek*, prevodimo kao *bouquett* (koji označava imenicu *buket*) na hrvatski jezik.

Leksički problemi, koji nastaju uslijed nepodudarnosti u rječnicima dvaju jezika, često potječu od pojmova specifičnih za jednu zajednicu i nepoznatih za drugu. Ali leksičke poteškoće daju se ipak riješiti, ako ne drukčije uz pomoć objašnjenja (Bugarski 2003: 95). Na

leksičkoj razini možemo promatrati razlike između riječi (leksema), kao i između višerječnih izričaja različitih jezika.

Prema M. Baker (1992a, 1992b) postoje različiti načini na koje se nepodudarnosti između jezika mogu manifestirati pri prevođenju s jednog jezika na drugi. Tako se kod prevođenja može javiti problem kad ciljni jezik nema nadređeni pojam (hiperonim), podređeni pojam (hiponim) ili je izvorni pojam specifičan za kulturu polaznog jezika te u ciljnom jeziku nema svog ekvivalenta zbog kulturoloških razlika. Kao primjer leksičke praznine u hrvatskome jeziku u odnosu na slovenski vidljiv je u slučaju leksema „stari starši“. U slovenskom jeziku ovaj izraz označava hiperonim leksema djed i baka, dok u hrvatskom jeziku ne postoji nadređeni pojam za mušku ili žensku osobu koja je otac ili majka nekog od roditelja. U romanu *Potaknjenci* slučaj kada je izvorni pojam specifičan za kulturu određenog jezika vidi se na primjeru riječi „željvak“ (str. 7) koja u hrvatskom jeziku nema svog ekvivalenta. Kod takvog primjera, u kojem imamo izraz koji nije na razini standarda, riječ prevodimo izrazom koji je u većoj mjeri općenit, u ovom slučaju riječju „grba“.

Još jedna od mogućih situacija nepodudarnosti je kad izvorni pojam u ciljnom jeziku nije leksikaliziran, odnosno kad u polaznom jeziku postoji pojam koji označava nešto za što u drugome jeziku ne postoji ekvivalent, već se riječ mora objasniti pomoću drugih riječi. Primjer ovakvog tipa nepodudarnosti vidi se u romanu (str. 7) u izrazu „vnebovpijoči geni“, u kojem prva sastavnica nema svog potpunog ekvivalenta u hrvatskom jeziku. U ovome slučaju, riječ se ne prevodi kao pridjev, već se objašnjava drugim riječima, odnosno izraz se u cijelosti prevodi kao „geni koji budu u oči“.

Na razini višerječnih sklopova, nepodudarnosti između jezika dolaze do izražaja u slučaju kolokacija, frazema i ostalih fiksnih izričaja. Baker (1992a: 47) pod kolokacijama podrazumijeva “semantički arbitrarna ograničenja koja ne proizlaze logično iz propozicijskog značenja riječi”. U pravilu, riječi se rijetko kad javljaju samostalno, one se gotovo uvijek pojavljuju u odnosu s drugim riječima. No riječi unutar jezika nisu nasumce nanizane, uvijek postoje ograničenja u načinu na koji se mogu kombinirati kako bi prenijele značenje⁸.

Bugarski (2003: 95) ističe kako su razlike među jezicima na gramatičkoj, odnosno morfološko-sintaktičkoj razini mnogo teže, jer proizlaze iz razlika u formalnom ustrojstvu dvaju jezika. Redoslijed riječi u rečenici, promjena roda i broja imenica (što često utječe i na

⁸ Prema Baker (1992a: 46): But words are not strung together at random in any language; there are always restrictions in the way they can be combined to convey meaning.

ostatak rečenice), svršenost i nesvršenost glagola i razni pomaci unutar sustava (kada npr. pridjev iz polaznog teksta prelazi u imenicu u ciljnom tekstu) predstavljaju samo neke od nepodudarnosti između jezika koje bitno utječu na sam proces prevođenja.

Većina jezika razlikuje jedninu i množinu, ali u nekim jezicima poput slovenskog postoji i treći broj, dvojina. Tako se recimo dvojina iz slovenskog jezika uglavnom prevodi kao množina u jezike koji nemaju tu kategoriju. U romanu, ova vrsta nepodudarnosti vidljiva je na primjeru (str. 14) kod kojeg u konstrukciji jednog dijela rečenice imamo dvojину koju prevodimo kao množinu na hrvatski jezik:

slo. „tudi temu bova (midva) naredila konec“,

hrv. „i tome ćemo (mi) stati na kraj“.

Još jedan od primjera iz romana u kojem je u prijevodu vidljiva zamjena dvojine množinom je rečenica (str. 33):

slo. „Ob njem stojita partizan in Che Guevara.“

hrv. „Pored njega stoje partizan i Che Guevara.“

„Jezici se (...) razlikuju u svojoj sklonosti prema tvorbi složenica pa tako neki od njih (...) dopuštaju tvorbu vrlo dugačkih složenica sastavljenih od većeg broja osnova, dok u drugima takvi tvorbeni postupci nisu uobičajeni.“ (Pavlović 2015: 37) U romanu *Potaknjenci* autorica često stvara izmišljene složenice, u svrhu postizanja određene *igre riječi* unutar teksta, koje je ponekad gotovo nemoguće prevesti na hrvatski jezik. U takvim slučajevima može se posegnuti za isto takvim izmišljanjem u ciljnom jeziku ili se složenica prevodi doslovno. Igre riječi kod kojih je važno naći ekvivalentnu poveznicu koja postoji i u polaznom tekstu vidimo na primjeru iz romana (str. 9):

slo. „(z)operna pevka“,

hrv. „(zl)operna pjevačica“.

U ovome primjeru nije postignuta potpuna prijevodna ekvivalencija, no postignut je maksimum unutar okvira koji nam je dan. Kod ovog izraza bilo je važno očuvati osnovu „operna“ koja funkcionira u oba jezika. Dok u primjeru na slovenskom jeziku dodavanjem prefiksa *z-* dobivamo složenicu koja u sebi sadrži pridjev „zop(e)m“ koji sa sobom povlači konotacije zamornosti i zahtjevnosti, u prijevodu nije bilo moguće dosegnuti tu razinu

jednakosti. Rješenje je postignuto upotrebom imenice „zlo“ koja je vizualno i auditivno, iako u manjoj mjeri značenjski, uspjela postignuti igru riječi iz polaznog teksta te unatoč nepotpunoj ekvivalenciji funkcija dobivenog izraza nije izgubila smisao.

Prema Pavlović (2015: 38) „(...) sama rečenična struktura razlikuje se od jezika do jezika pa tako neki jezici preferiraju strukturu „subjekt – predikat – objekt“ (...), drugi „subjekt – objekt – predikat“ (...), treći „predikat – subjekt – objekt“ (...). U mnogim je jezicima redosljed elemenata uglavnom fiksiran, dok je u drugima (obično jezicima s bogatijom morfologijom, u kojima se odnosi između rečeničnih elemenata izražavaju nastavcima, (...)) fleksibilniji“. Što se tiče same rečenične strukture često se, posebice u jezično srodnim jezicima, povodimo za polaznim tekstom i njegovom strukturom (primjer pod 4.2.3.).

Nepodudarnosti mogu doći do izražaja kod situacija u kojima ciljni jezik ima leksem ili gramatičku strukturu koja se mjestom u sustavu podudara s izvornim leksemom ili strukturom, ali se razlikuje po svojoj učestalosti, tj. stvarnoj upotrebi. Kroz cijeli roman proteže se igra riječi u odnosu koji u slovenskom jeziku predstavljaju homonimi „moder“ (u značenju „plav“, odnosno „modar“) te „moder“ (u značenju „mudar“). U internet korpusu hrvatskog jezika (*hrWaC - Croatian Web Corpus*) pridjev „plav“ (zajedno sa svim svojim promjenama u rodu, broju i padežu) ima 96 860 pojava, dok pridjev „modar“ (također u svim svojim oblicima) ima 22 288 pojava. Kako bi se odnos koji imaju spomenuti homonimi u slovenskom jeziku zadržao i u hrvatskom jeziku, te kako tok igre na razini cijelog romana ne bi bio narušen, na svim mjestima na kojima prepoznajemo igru riječi moramo u prijevodu na hrvatski izabrati sinonimni izraz „modar“. Ova situacija vrijedi i kod primjera lažnih parova u slovenskom i hrvatskom jeziku i to u primjeru kada u romanu susrećemo rečeničnu konstrukciju (str. 12) „njene modre, plemenito hladne in strokovne oči“, kod koje nije u potpunosti jasno jesu li oči „mudre“ ili „modre“. Kod ovakvog primjera mora se sagledati širi kontekst u kojem se nalazi spomenuti izraz te na temelju toga donijeti odluku o izboru prijevoda.

Posebnu pažnju kod prevođenja potrebno je obratiti na lažne prijatelje. Najčešće se radi o riječima koje su posuđene iz istog jezika u različitom vremenskom razdoblju ili o riječima koje su s vremenom izmijenile značenje u jednom jeziku, ali ne i u drugom. Kao primjere lažnih prijatelja u romanu možemo navesti sljedeće (Gal Štromar 2014: 68): slovenska riječ „vročina“ ne prevodi se kao „vručina“ na hrvatski, već je ispravan prijevod „groznica“, te riječ „nekoliko“ koja, iako izrazom identična, u hrvatskom jeziku ima značenje riječi „nešto“.

Glagol u slovenskom (str. 28) „zadržati se“ ima identičan izraz i u hrvatskom jeziku, no u ovome primjeru prevodi se glagolom „suzdržati se“.

4.2.3. Pomaci u prevođenju

Catford (1965/2000: 141 prema Pavlović 2015: 53) u teorijska promišljanja o prevođenju uvodi i pojam pomaka, koji definira kao „svako odstupanje od formalne korespondencije u procesu prelaska iz izvornog u ciljni jezik“. Neki od tih pomaka su obvezni jer kao razlog imaju nepodudarnost u strukturi jezičnih sustava, dok su drugi neobvezni i ovise o osobnoj preferenciji prevoditelja ili ciljnog jezika.

Kako Pavlović navodi, „Catford (...) razlikuje dvije vrste pomaka: pomaci s obzirom na jezičnu razinu i pomaci s obzirom na kategoriju“. Među pomacima s obzirom na kategoriju Catford (1965/2000: 143 i dalje, prema Pavlović 2015: 53) razlikuje pomake od kojih je nekoliko bitnijih za roman *Potaknjenci* niže navedeno.

Pomaci u strukturi su najčešća vrsta pomaka. Struktura *subjekt– predikat – objekt* zamjenjuje se strukturom *predikat – subjekt – objekt* ili sl. Primjer iz romana (Gal Štromar 2014: 33):

slo. „v šaržer nalagata bombone“,

hrv. „stavljaju bombone u šaržer“.

U ovome primjeru strukturu *priložna oznaka mjesta – (neizrečeni subjekt) – predikat – objekt* u slovenskom jeziku zamjenjujemo strukturom *(neizrečeni subjekt) – predikat – objekt – priložna oznaka mjesta* u hrvatskom jeziku. Također, dvojину iz slovenskog jezika prevodimo na hrvatski jezik kao množinu (vidi pod 4.2.2.).

Kod *pomaka u vrsti riječi* prijevodni ekvivalent izvornog elementa pripada različitoj vrsti riječi. Do ovakvog pomaka dolazi kada npr. pridjev iz polaznog teksta prelazi u imenicu u ciljnom tekstu. Kao primjer pomaka u vrsti riječi navodim primjer iz izvornika (str. 32) „keramični tečaj“ koji na hrvatskom jeziku glasi „tečaj keramike“. Još jedan primjer iz romana je izraz (str. 25) „brezov sirup“ kod kojeg pridjev „brezov“ prevodimo u hrvatski kao imenicu te izraz glasi „sirup od breze“.

Kod *pomaka unutar sustava* izvorni i ciljni jezik imaju u formalnom smislu približno jednake sustave, no prijevod uključuje odabir nepodudarnog elementa u sustavu ciljnog jezika (npr. gramatički broj, rod, članovi). Primjer iz romana koji odgovara ovakvome pomaku je sljedeći (str. 4):

slo. „Spominjam se neke pomladi (...).“

hrv. „Sjećam se jednog proljeća (...).“

Ovdje vidimo da slovenski i hrvatski jezik imaju formom približno jednake sustave, no u prijevodu se kod imenice promijenio rod iz ženskog u srednji.

4.2.4. *Prijevodni postupci i strategije*

Jednu od najranijih i najpoznatijih klasifikacija postupaka koje možemo koristiti u procesu prevođenja iznijela su dvojica lingvisti, Jean-Paul Vinay i Jean Darbelnet, u knjizi *Stylistique comparée du français et de l'anglais* iz 1958. godine. Dvije glavne orijentacije u prevođenju koje oni izdvajaju jesu izravan i neizravan prijevod. Pod terminom *izravan prijevod* autori podrazumijevaju doslovno prevođenje teksta, dok se pod neizravnim prijevodom smatraju svi slučajevi u kojima zbog razlika u strukturi jezika stilističke efekte nije moguće prevesti bez da se poremeti neki dio unutar sustava (vidi Pavlović 2015: 56-60).

Za Vinaya i Darbelneta termin ekvivalencija „označava slučajeve kad jezici na stilistički i strukturalno posve različite načine izražavaju „istu situaciju“ (1958/2000: 90). Većina tako shvaćenih slučajeva ekvivalencije je fiksna i pripada „frazološkom repertoaru frazema, klišea, poslovice, imenskih ili pridjevskih fraza itd.“ (Pavlović 2015: 60)

„Kao i Catford te Vinay i Darbelnet, Chesterman (Chesterman i Wagner 2002 prema Pavlović 2015: 61) naglašava da strategije u procesu prevođenja mogu biti obvezne – nužne zbog kontrastivnih razlika između jezika – ili neobvezne (opcionalne).“ Razlikuje tri vrste tekstualnih strategija, i to sintaktičke, semantičke i pragmatičke te naglašava da se kategorije donekle preklapaju (pragmatičke često podrazumijevaju sintaktičke i semantičke). U ovome radu pobliže će se objasniti semantičke kategorije.

Semantičke kategorije tiču se leksičkog, figurativnog i tematskog značenja. Po Chestermanu podvrste semantičkih strategija uključuju neke od sljedećih postupaka od kojih su, oni bitniji za prijevod romana, niže navedeni.

Jedan od postupaka je upotreba sinonimije. Ona se koristi u situacijama u kojima prevoditelj odabire sinonim, kako bi se izbjeglo ponavljanje ili zato što određeni sinonim funkcionira bolje u ciljnom jeziku. Prema Baker (1992a: 47), riječi koje smatramo sinonimima ili djelomičnim sinonimima, tj. bliskoznačnicama, često će imati vrlo različit skup kolokacija. Kod prevođenja mora se voditi računa da upotrebom sinonima ne narušimo smisao cjeline koja je vezana za tu riječ. U dijelu teksta u romanu spisateljica je upotrebom riječi „celica“ uspjela postići igru riječi kao i upotrebu denotativnog i konotativnog značenja (str. 87):

slo. „Raste, tako je zapisano v *celicah*. [...] V prvi nedeljivi matični in večni *celici* je vse zapisano. Morda bom moral tudi sam v *celico*, pravi advokatka.“

hrv. „Raste, tako je zapisano u *stanicama*. U prvoj, nedjeljivoj matičnoj i vječnoj *stanici* sve je zapisano. Možda ću i sam morati u *policijsku stanicu*, kaže odvjetnica.“

U ovome primjeru uspješno je povezan izvorni tekst te njegov prijevod, iako se zadnji izraz koji u hrvatskom jeziku glasi „postaja“ morao zamijeniti ne toliko zastupljenim sinonimom „stanica“. Izraz „policajska postaja“ (zajedno sa svim svojim promjenama u broju i padežu) u internet korpusu hrvatskog jezika (*hrWaC – Croatian Web Corpus*) ima 14 418 pojavnica, dok izraz „policajska stanica“ (iako prihvatljiv, ipak manje zastupljen u odnosu na prvi) ima 2 004 pojavnice. Upravo zbog konteksta u kojemu se nalazi, zadnji izraz „v celico“ iz polaznog teksta prevodi se jednako tako izrazom „u stanicu“ (uz dodavanje pridjeva policajska) jer bi u protivnom smisao cijelog dijela teksta izgubio svoju funkciju.

Antonimija predstavlja upotrebu riječi suprotnog značenja uz negaciju, primjerice zbog učestalosti takvog oblika u ciljnom jeziku. Ovakva strategija u prevođenju vidi se na primjeru iz romana (str. 7) u kojem je riječ „skuštrana“ u slovenskom jeziku prevedena na hrvatski kao „nepočešljana“.

Parafraza predstavlja tipičnu strategiju za prevođenje frazema za koje u ciljnom jeziku ne postoji odgovarajući frazem. Komponente značenja na razini pojedinih leksema zanemaruju se u korist očuvanja smisla na nekoj višoj razini, odnosno ista se ideja izražava „drugim riječima“ (primjer pod 4.2.5.).

4.2.5. Postupci za prevođenje frazema

Frazem je, prema Pavlović (2015: 88), „skup riječi s ustaljenim značenjem koje je bar donekle različito od zbroja značenja svake pojedine riječi koje su njegove sastavnice“. Premda i među frazemima postoje varijacije, uobičajeno je svojstvo frazema da se sastoji upravo od određenih riječi, a ne od njihovih sinonima i da su riječi navedene upravo određenim redoslijedom.

Crystal (2008: 236) definira frazem kao „izraz korišten u gramatici i leksikologiji koji se odnosi na niz riječi koji je semantički, često i sintaktički, ograničen, tako da funkcionira kao jedinstvena cjelina“. Sa semantičkog stajališta, značenja pojedinih riječi ne mogu se pribrojiti i stvoriti značenje frazetskog izraza u cjelini. Sa sintaktičkog gledišta, riječi unutar frazema često ne dopuštaju uobičajene varijabilnosti koje pokazuju u drugim kontekstima. Crystal također navodi alternativnu terminologiju po kojoj se frazemi nazivaju *uobičajenim kolokacijama*.

Pavlović (2015: 89) naglašava da s kognitivnolingvističkog pristupa, neki autori ističu kako frazemi nisu posve arbitrarni te da barem u nekom svome dijelu moraju biti motivirani, najčešće metaforom, metonimijom ili nekim drugim sredstvom koje ovisi o našem znanju o svijetu. Utemeljenost na tim sredstvima omogućava nam da razumijemo i neke frazeme s kojima se prvi put susrećemo, bilo u vlastitom, bilo u stranom jeziku. To svojstvo frazema ujedno olakšava njihovo posuđivanje iz jednog jezika u drugi. Kada u polaznom jeziku frazem, kolokaciju ili ustaljeni izraz prepoznamo, te ga na ispravan način interpretiramo, sljedeće što moramo učiniti je izabrati najprikladnije prijevodno rješenje.

Podrazumijeva se da je najidealnija situacija do koje može doći kod prevođenja frazema kada u ciljnom jeziku imamo frazem koji ima sličan izraz i sadržaj. Kao primjer iz romana navodi se frazem (str. 6):

slo. „prestreliti koga z očmi“,

hrv. „prostrijeliti očima“.

Značenje oba frazema je jednako i glasi „oštro (i značajno) pogledati koga“. Čak i u ovakvom primjeru, naglašava Pavlović, potreban je oprez zbog određenih okolnosti kao što su razlike u stupnju formalnosti dvaju frazema različitih jezika, učestalosti frazema u oba jezika ili pak asocijativnih značenja riječi koje su dio frazema.

Još jedno od mogućih rješenja je upotreba postojećeg frazema sličnog sadržaja, a različitog izraza. Često u ciljnom jeziku ne postoji frazem sličnog izraza i sadržaja, ali postoji frazem sličnog značenja koji je sastavljen od drukčijih riječi nego izvorni frazem. Takva vrsta rješenja prikladna je kad izraz nije važan, nego samo sadržaj. Primjer iz romana (str. 5) je frazem:

slo. „vleči se kakor jara kača“,

hrv. „vući se kao puž“.

U slovenskom je jeziku značenje frazema, prema frazeološkom rječniku (Keber, J. *Slovar slovenskih frazemov*), „kar že dolgo traja in kaže, da se še dolgo ne bo končalo“. Djelomični frazemski ekvivalent u hrvatskom jeziku ima značenje „ići polako, sporo“. Sastavnica „jara kača“ iz izvornog frazema zamijenjena je riječju „puž“. Iako različiti u sadržaju i izrazu, njihov smisao ostaje podjednak u oba jezika. Još jedan primjer iz romana (str. 8) je izraz:

slo. „s polnimi hlačami“, odnosno njegov frazem „imeti polne hlače“,

hrv. „punih gaća“, od frazema „gaće mu se tresu (od straha)“.

Frazemi u oba jezika imaju podjednako značenje, no u hrvatskom jeziku ekvivalentni frazem umjesto sastavnice „hlače“ ima sastavnicu „gaće“. Ako se pisac teksta poigrava riječima koje su sastavni dio izvornog frazema, to može stvoriti dodatne probleme prevoditelju kad odabere frazem koji se više ne sastoji od tih istih riječi. Takav frazem koji se u jednoj svojoj sastavnici razlikuje u polaznom i ciljnom jeziku vidimo na primjeru iz romana (str. 34):

slo. „jastrebovo oko“,

hrv. „oko sokolovo“.

Imenica/pridjev jastreb/jastrebovo iz polaznog teksta na svim mjestima zamijenjena je imenicom/pridjevom sokol/sokolovo u svrhu očuvanja vjernosti prijevoda i izbjegavanja doslovnog prevođenja koje može dovesti do besmislenosti i gubljenja značenja u ciljnom tekstu.

Iako moguć postupak, potpuno izostavljanje frazema, u većini slučajeva (posebice u književnom tekstu), nije preporučljivo i opravdano koristiti. Doslovan prijevod izvornog frazema također spada u vrstu postupaka prijevodnih rješenja frazema. Ovakav način je jako riskantan i u većini slučajeva trebao bi se izbjegavati jer tako prevedeno književno djelo često

gubi smisao zato što različiti jezici pripadaju različitim kulturama te imaju različita poimanja frazemskih konstrukcija. Ako se ipak odaberu ovakva rješenja, potrebno je prevedenu konstrukciju dodatno obrazložiti, najčešće u fusnoti. Kako Pavlović (2015: 92) ističe „(...) doslovno prevođenje frazema [se] u većini slučajeva smatra znakom nedovoljne prevoditeljeve kompetencije, [no] ovaj je postupak ipak prisutan tijekom cijele povijesti prevođenja i vjerojatno će i dalje ostati produktivnom metodom“. Kod prevođenja romana *Potaknjenci* nisam se odlučila za postupak doslovnog prevođenja frazema, kao ni za opciju njihovog potpunog izostavljanja.

Ako ciljani jezik nema frazem sličnog značenja, parafraza je jedna od mogućnosti koje prevoditelju stoje na raspolaganju. Izvorni se frazem može prevesti tako da rečenica ciljnoga teksta ne sadrži frazem, nego se slična misao izrazi drugim jezičnim sredstvima. „Zbog svoje relativne jednostavnosti, parafraza je čest postupak u prevođenju frazema čak i ako u ciljnom jeziku postoje odgovarajući frazemi, (...) [no isto tako] valja razmisliti o tome kakav će biti opći stilistički efekt ciljnoga teksta ako izvornik obiluje frazemima koji se svi redom zamjenjuju parafrazom.“ (Pavlović 2015: 91) Postupak kompenzacije predstavlja još jedan od postupaka prevođenja kojim se mogu, uz frazeme, nadoknaditi i druga obilježena svojstva jezika, primjerice žargonizmi ili kolokvijalizmi. Kao jedan od zanimljivijih, no isto tako zahtjevnijih, primjera u romanu (str. 49, 54) je izraz „dala sva se dol“, od frazema „dati se dol“ koji u slovenskom jeziku, po Keberovom *Slovarju slovenskih frazemov*, ima značenje „spolno občevati“. Navedeni frazem u hrvatskom jeziku nema frazemskog ekvivalenta. Kod traženja adekvatnog prijevodnog rješenja u ovom primjeru trebalo je uzeti u obzir autoričin stil pisanja romana u cjelini. Neka od rješenja mogla su biti blaža, kao npr. „općili smo“, „legli smo“, „prepustili smo se“ ili možda čak doslovni prijevod „dali smo se dolje“, sve zato što u hrvatskom jeziku ne postoji izraz ni slične forme ni sadržaja. Zbog spomenutog autoričinog stila pisanja, te da u prijevodnom procesu roman ne izgubi svoju autentičnost, najbolje rješenje pokazalo se u donekle radikalnom obliku (posebno za dosta konzervativnu hrvatsku sredinu) u formi tabu izraza „pojebati se“.

Prema Pavlović (2015: 92), „[v]alja naglasiti kako nijedan od ovih postupaka nije „bolji“ ili „lošiji“ od drugoga. Prevoditelj procjenjuje koje su prednosti i nedostaci svakog postupka u konkretnoj prijevodnoj situaciji te odabire rješenje koje smatra najprikladnijim upravo u toj situaciji“.

5. Zaključak

U procesu pisanja rada te njegova oblikovanja u cjelinu putem proučavanja literature, sugestija i savjeta mentorice, te osobnih razmišljanja i istraživanja dolazim do nekoliko bitnih saznanja.

Za kvalitetan prijevod potrebne su sljedeće karakteristike prevoditelja: educiranost, načitanost, elokventnost i širok spektar znanja, ne samo o jeziku već i o socijalno-ekonomskim značajkama društva i sredine u kojima nastaje književno djelo koje se prevodi.

Znanje o materinskom jeziku, njegovoj lingvističkoj podlozi i pravilima, predstavlja temelj za istraživanje i pronalaženje najboljih prijevodnih rješenja za prijevod u cjelini. Ovdje je bitno istaknuti važnost strukture jezika s kojeg se prevodi, isto kao i na koji se prevodi, semantičkog značenja, te mogućnosti prijevodne ekvivalencije koju je možda najteže uočiti među srodnim jezicima.

Povezanost mišljenja i značenja u jeziku glavna je odrednica kognitivne lingvistike, teorije unutar jezikoslovne znanosti kojoj je svrha opis jezika i njegovo povezivanje sa ljudskim kognitivnim sposobnostima. Ona na taj način ističe povezanost sintakse i semantike koje stavlja u odnos prema svijetu i ljudskom poimanju svijeta.

Jezik je jedan od najčešćih formi oblikovanja našeg mišljenja. Kroz jezičnu djelatnost projiciramo svoje misli na okolinu. No ponekad možemo imati misli koje ne možemo uvijek jezikom adekvatno realizirati. U takvim situacijama mogu nam poslužiti druga pomagala kao što su glazbena ili likovna umjetnost – možemo svoje misli izraziti kroz glazbu, pretočiti ih u sliku ili skulpturu. Isti problem javlja se i u procesu prevođenja. U situacijama kad između dva jezična sustava ne postoji potpuna ekvivalencija, posežemo za mogućim postupcima ili pomacima kako bismo najbolje prenijeli osnovnu misao. Promjene u sintaktičkoj strukturi jezika, promjene gramatičkih i leksičkih kategorija, uvođenje neologizama ili parafraziranje u slučaju frazema samo su neka od mogućih rješenja kojima se možemo koristiti u prevođenju.

Pisanje ovog rada naučilo me kompleksnosti prijevodnog procesa i opsegu znanja koje posjeduje osoba koja je izabrala zvanje prevoditelja. Težina odgovornosti koju prevoditelj preuzima na sebe da bi postigao kvalitetu prijevoda ogromna je, no još uvijek premalo istaknuta u akademskim krugovima, a osobito u široj javnosti. Moramo biti svjesni da je svijet

kao globalni amalgam različitosti povezan prijevodima koji ga približavaju i postižu njegovo razumijevanje u svrhu dobrobiti čovječanstva.

Reference

- Antunović, G. (1996). „Anglicizmi i prevođenje: bez konzultinga nema happy enda“. *Suvremena lingvistika*, 1-9.
- Baker, M. (1992a). „Equivalence above word level“. In M. Baker, *In other words: A coursebook on translation* (pp. 47-81). London: Routledge.
- Baker, M. (1992b). „Equivalence at word level“. In M. Baker, *In other words: A coursebook on translation* (pp. 10-43). London: Routledge.
- Bugarški, R. (2003). „Uvod u opštu lingvistiku“. Beograd: Čigoja Štampa: XX vek.
- Crystal, D. (2008). „A Dictionary of Linguistics and Phonetics“ (6th ed.). Oxford: Blackwell Publishing.
- Gal Štromar, M. (2014). „Potaknjenci“. Novo Mesto: Goga.
- Jackendoff, R. (2016). „Praktični vodič kroz mišljenje i značenje“. *Prevela i komentarija popratila Anita Peti-Stantić*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Keber, J. (n.d.). „Slovar slovenskih frazemov“. Retrieved kolovoz 2016, from Fran: <http://www.fran.si>
- Kružić, B.; Lovrić, M.; Maksimović, T. (2010). „Kratki pojmovnik kognitivne lingvistike“. *Hrvatistika: studentski jezikoslovni časopis*. Vol. 4, No. 4, 9-33.
- Lakoff, G. (1987). „Women, Fire and Dangerous Things“. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Langacker, R. W. (2008). „Foundations of Cognitive Grammar. A Basic Introduction“. New York, New York: Oxford University Press, Inc.
- Olujić, I.; Bošnjak Botica, T. (2007). „Rumunjsko-hrvatski lažni parovi“. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 33 (1), 305-324.
- Palmer, F. R. (2010). „Uvod u semantiku“. (D. Kamenčak, Prev.) *Hrvatistika: studentski jezikoslovni časopis*, 4 (4), 65-76.
- Pavlović, N. (2015). „Uvod u teorije prevođenja“. Zagreb: Leykam international.
- Peti-Stantić, A. (2014a). „Pravi in lažni slovenski in hrvaški prijatelji“. *Prihodnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*, 201-209.
- Peti-Stantić, A. (2014b). „Veliki suvremeni slovensko-hrvatski i hrvatsko-slovenski rječnik“. Zagreb: Mozaik knjiga.
- „Slovar slovenskega knjižnega jezika“. (n.d.). Retrieved kolovoz 2016, from Fran/SSKJ: <http://www.fran.si>

Cornell, C. (Composer). (1994). *The Day I Tried to Live*. [C. Cornell, M. Cameron, K. Thayil, B. Shepperd, Performers, & C. Cornell, Conductor] On *Superunknown* [Compact Disc]. Seattle, Washington, United States of America: M. Beinhorn, & Soundgarden.

Škiljan, D. (1980). „Pogled u lingvistiku“. Zagreb: Školska knjiga.

Yule, G. (2010). „Definicije i pozadina pragmatike te deiksija i udaljenost“. (*J. Forko, Prev.*) *Hrvatistika: studentski jezikoslovni časopis*, 4 (4), 89-98.

Sažetak

U radu se otkriva, utvrđuje i analizira problematika prijevodnog procesa na temelju romana *Potaknjenci*, slovenske spisateljice Maje Gal Štromar. Najprije se objašnjava znanost o lingvistici, njena glavna područja istraživanja te metode koje koristi u proučavanju strukture jezika. Zatim se opisuje i objašnjava važnost strukture jezika, semantičkog značenja te mogućnosti prijevodne ekvivalencije. Ako se jezik shvati kao sredstvo izražavanja misli, u prijevodnom procesu često može doći do odstupanja u mjeri istoznačnosti. Kada se javi problematika kod ekvivalencije kao moguća rješenja mogu poslužiti razna prijevodna sredstva i postupci koji su u radu definirani i objašnjeni na primjerima iz spomenutog romana.

Ključne riječi: *kognitivna lingvistika, semantika, problematika prevođenja, ekvivalencija.*

Summary

The thesis reveals, defines and analyzes the problem of translational process based on the novel *Potaknjenci*, by Slovenian writer Maja Gal Štromar. First, the science of linguistics is explained, its main areas of research and the methods used to study the structure of language. After that, the importance of the language structure, semantic meaning and possibilities of translation equivalence is described and explained. If the language is perceived as an aspect of cognition, in the process of translation there can often be a deviation in measures of equivalence. When the problem of equivalence arises, useful variety of translation resources and procedures that can serve as possible solutions are defined and explained through the examples from aforementioned novel.

Key words: *cognitive linguistics, semantics, translation issues, language equivalence.*